

แนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์

นางสาว สุชาดา วราห์พันธ์

วิทยานพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาสารัตถศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2537

ISBN 974-584-851-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SOMDET PHRA MAHA SAMANA CHAO KROM PHRAYA VAJIRANANA VARORASA'S THOUGHTS
ON EDUCATION IN HUAMUANG : A HISTORICAL ANALYSIS

MISS SUCHADA VARAHAPHAND

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Education
Department of Foundations of Education
Graduate School
Chulalongkorn University

1994

ISBN 974-584-851-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์   แนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

โดย   นางสาวสุชาดา วราห์พันธ์

ภาควิชา   สářัตถศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษา   ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ฤงสุวรรณ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ รัตนา ตุงคสวัสดิ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรงค์ ฐานดี)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

สุชาติา วราพันธ์ : แนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (SOMDET PHRA MAHA
SAMANA CHAO KROM PHRAYA VAJIRANĀṆA VARORASA'S THOUGHTS ON
EDUCATION IN HUAMUANG : A HISTORICAL ANALYSIS) อ.ที่ปรึกษา :
ผศ.ดร.กรรณิการ์ สัจกุล, 180 หน้า. ISBN 974-584-851-4

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส และศึกษาการจัดการศึกษาในหัวเมืองในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2444 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มีแนวพระดำริเกี่ยวกับการศึกษาในหัวเมืองที่สำคัญ 4 ประการคือ ประการที่หนึ่ง ทรงมีแนวพระดำริให้ส่งผู้ช่วยการศึกษาไปจัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ และส่งเสริมให้เมืองนั้น ๆ เป็นผู้จัดการศึกษาของตนเอง ประการที่สอง ทรงมีแนวพระดำริให้เน้นความรู้ทางโลกคู่กับความรู้ทางธรรม และมุ่งการศึกษาเพื่อการเรียนหนังสือคู่กับการประกอบอาชีพ ประการที่สาม ทรงมีแนวพระดำริเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาหัวเมือง โดยได้ทรงดำริกำหนดอัตราบำรุงโรงเรียนขึ้นตามขนาดและประเภทของโรงเรียน และประการที่สี่ ทรงมีแนวพระดำริให้โรงเรียนตั้งชื่อตามสถานที่หรือชื่อวัด แทนที่จะตั้งชื่อตามบุคคลเพื่อความเจริญของโรงเรียนในอนาคต

การศึกษาในหัวเมือง การวิจัยพบว่า สมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมืองนั้น การศึกษาในหัวเมืองมีลักษณะที่สอดคล้องกับพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ให้ทรงคำนึงถึงรากเหง้าหรือพื้นฐานการศึกษาของไทยในอดีต กล่าวคือ ทรงนำความรู้สมัยใหม่ มาผสมผสานกับพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลาง และมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษา ในด้านการบริหารการศึกษาทรงมุ่งให้การศึกษาในหัวเมืองมีลักษณะการจัดแบบกระจายอำนาจ เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเอง นอกจากนี้ สมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ยังเป็นสมัยแรกและสมัยเดียวที่มีการจัดตั้งกรมศึกษาหัวเมืองแยกออกมาจากกรมศึกษา และมีการประสานงานกับกระทรวงมหาดไทยอย่างใกล้ชิด มีการแต่งตั้งผู้ช่วยศึกษามณฑลจากกรมศึกษาหัวเมืองไปดำเนินการ และประสานงานกับข้าหลวงเทศาภิบาลจากกระทรวงมหาดไทย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการศึกษาในหัวเมืองในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ คือ ประภาศนียับยั้งการศึกษาของกรมศึกษาหัวเมือง ไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากเป็นวัดที่ไม่ได้รับการยกเว้นค่าราชการ และการยกเว้นเป็นไพร่หลวง และไพร่สมตลอดชีวิต เช่นเดียวกับประภาศนียับยั้งการศึกษาของกรมศึกษาธิการ

ภาควิชา ..... สारतศึกษา
สาขาวิชา ..... พื้นฐานการศึกษา
ปีการศึกษา 2537

ลายมือชื่อนิติ ..... *สมชาย งาม*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ..... *สมชาย งาม*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม .....

##C540111 : MAJOR FOUNDATIONS OF EDUCATION
KEY WORD: THOUGHTS, EDUCATION IN HUAMUANG, SOMDET PHRA MAHA SAMANA CHAO
KROM PHRAYA VAJIRANĀṆA VARORASA

SUCHADA VARAHAPHAND : SOMDET PHRA MAHA SAMANA CHAO KROM PHRAYA
VAJIRANĀṆA VARORASA'S THOUGHTS ON EDUCATION IN HUAMUANG : A
HISTORICAL ANALYSIS. THESIS ADVISOR : ASST. PROF. KANIKAR
SACHAKUL, Ph.D. 180 pp. ISBN 974-584-851-4

The purpose of this research is to study the thoughts on education in Huamuang and educational management in Huamuang during the reign of Somdet Phra Maha Samana Chao Krom Phraya Vajirañāṇa Varorasa during B.E. 2441 - 2444, using a historical research method.

The results of the study revealed that Somdet Vajirañāṇa Varorasa had four significant thoughts on education in Huamuang. His first thought was to send each monthon and Educational Director and promote the management of local Education. His second thought was to emphasized both the conventional knowledge as well as Dhramma knowledge. Education is for literacy and vocation. His third thought was concerning the financing of education in Huamuang by charging tuition fee according to school size and type. His fourth thought was to name the school according to the name of place and temple not to name according to the person.

Concerning the education in Huamuang during the period of Somdet Vajirañāṇa Varorasa, the study found that the education in Huamuang was managed by adapting ancient Thai roots or foundations of education to respond to King Chulalongkorn's educational policy Somdet Vajirañāṇa Varorasa had brought modern knowledge to integrate with Thai societal and cultural foundation, making the temple the center Monks. Education in management in Huamuang at that time was emphasized to be decentralized so that each locality could be self-reliant. His period was the first and the only time that Kromsuksa Huamuang (Provincial Education Department) was established and separated from Kromsuksa (Educational Department), in each monthon a director of education in monthon from Kromsuksa Huamuang, with intimate coordinayed with Thesaphiba from Krasuang Mahatthai (Ministry of Interior).

However, the problem of educational in Huamuang during Somdet Vajirañāṇa's period was that the educational certificate of Kromsuksa Huamuang was not popular since it could not be used as the exemption of Carachakarn (Pool tax) and the long-life duty of Phriluang (King's men) and Phrisom as the certificate of Kromsuksathikarn did .

ภาควิชา..... สารัตถศึกษา
สาขาวิชา..... ฐานการศึกษา
ปีการศึกษา..... 2537

ลายมือชื่อนิสิต..... *วิภา อุต*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... *กมลพร สว่าง*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงด้วยความกรุณาเป็นอย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษา ที่เมตตาให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ ตรวจสอบ ให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยตลอดมา ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้ง และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง

กราบหมั่นสการ ระลึกถึง ท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาโน) ที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเรียนวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา อันทำให้รู้จักสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ดียิ่งขึ้น ขอนมัสการพระมหาเถรวัน แห่งวัดสระเกศ ที่กรุณามอบหนังสือ "วินัยมุข" ให้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่ครั้งยัง ทำรายงานเรื่อง "บ้านบาตร" อันเป็นก้าวแรกของการรู้จักพระนามของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และ กราบระลึกถึงศาสตราจารย์คุณดวงเดือน นีศาลบุตร ผู้แนะนำหนังสือ "การศึกษา" อันเป็น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ตั้งแต่ครั้งผู้วิจัยได้ทำรายงานเรื่อง "การศึกษาของสงฆ์ ในปัจจุบัน" อันเป็นที่มาของแนวคิดในการทำวิทยานิพนธ์ เล่มนี้

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ศรินทร์ วิทยะสิรินันท์ ผู้ตรวจบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และขอขอบพระคุณคณะกรรมการ อาจารย์ผู้สอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ได้กรุณาช่วยแนะนำ ตลอดจน ให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ และ ขอขอบพระคุณ คุณทรงสรรค์ นิลกำแหง ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน ที่ให้คำแนะนำการใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ สวัสดิ์ จงกล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศิริมาศ ไทยวัฒนา ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ของทำนทั้ง 2 มา ณ ที่นี้

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ห้องไมโครฟิล์ม หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดเนติบัณฑิตสภา ท่านเจ้าคุณจุลนายก แห่งห้องสมุด ส.ว. วัดบวรนิเวศวิหาร และอาจารย์บรรณารักษ์ห้องสมุด สภาการศึกษา มหามกุฎราชวิทยาลัย ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าตลอดระยะเวลา การวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ คุณรุ่งอรุณ กุลธำรง คุณสมลักษณ์ ชื่นกุล คุณชนพร ดีจงเจริญ ผู้อยู่เบื้องหลังของงานวิจัยนี้ ตลอดจน คุณสุชาติดา ชนะโชติ ผู้พิมพ์วิทยานิพนธ์เล่มนี้

ท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบระลึกถึง คุณพ่อ คุณแม่ ที่ให้กำลังใจ ความรัก ความอาทร ตลอด ระยะเวลาในการทำงานวิจัย รวมทั้ง พี่ ๆ ในสกุล วราห์พันธ์ ทุกคน ที่ช่วยให้กำลังใจ ทำให้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี

สุชาติดา วราห์พันธ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
แนวความคิดในการวิจัย	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	5
ข้อจำกัดของการวิจัย	6
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	6
วิธีดำเนินการวิจัย	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 พระประวัติ ภูมิหลังส่วนพระองค์ และพระกรณียกิจสำคัญทางการศึกษา	
พระชาติประวัติ	10
ภูมิหลังทางการศึกษา	13
- การศึกษาก่อนอุปสมบท	13
- การศึกษาภายหลังอุปสมบท	17
พระอิสริยยศและพระสมณศักดิ์	19
ผลงานพระนิพนธ์	21

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
	พระกรณียกิจสำคัญทางการศึกษาก่อนการจัดการศึกษาหัวเมือง	
	: การตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย	23
	- ปัจจัยที่มีผลต่อแนวพระดำริในการตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย ...	23
	- แนวพระดำริในการตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย	25
	- สภาพการศึกษาในการตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย (พ.ศ. 2436 - 2441)	27
	- ปัญหาการศึกษาในมหามกุฏราชวิทยาลัย	31
3	การศึกษาในหัวเมืองในระหว่าง พ.ศ. 2411-2440	
	- การศึกษาในระยะก่อนปฏิรูปการปกครองหัวเมือง (พ.ศ. 2411-2434)	34
	สภาพพื้นฐานการปกครอง	35
	สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	40
	สภาพพื้นฐานทางสังคม	40
	สภาพการศึกษา	41
	- การศึกษาในระยะปฏิรูปการปกครองหัวเมือง (พ.ศ. 2435-2440)	48
	สภาพพื้นฐานการปกครอง	48
	สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	51
	สภาพพื้นฐานทางสังคม	53
	สภาพการศึกษา	53
4	การจัดการศึกษาในหัวเมืองสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา วชิรญาณวโรรสเป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง (พ.ศ. 2441-2444)	
	สภาพพื้นฐานการปกครอง	61
	จำนวนมณฑลเทศาภิบาล (ก่อน พ.ศ. 2435-2445)	65

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ	69
สภาพพื้นฐานทางสังคม	70
สภาพการศึกษา	70
- มณฑลที่มีการจัดการศึกษา	70
- ลักษณะของการตั้งโรงเรียน	74
- จำนวนโรงเรียน	75
- ประเภทของโรงเรียน	91
- หลักสูตร	94
- การเรียนการสอน	94
- แบบเรียนและตำราเรียน	95
- สถานที่เรียน	96
- ครูและนักเรียน	96
- การประเมินผล	96
- งบประมาณ	98
ปัญหาที่พบจากการศึกษาในหัวเมืองในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง	100
5 แนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	
ปัจจัยที่มีผลต่อแนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส	104
แนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	110
- แนวพระดำริเกี่ยวกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาใน หัวเมือง	111

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
- แนวพระดำริเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในหัวเมือง	115
- แนวพระดำริเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดการศึกษา ในหัวเมือง	122
- แนวพระดำริเกี่ยวกับการตั้งชื่อโรงเรียนเพื่อความเจริญของ โรงเรียนในหัวเมือง.....	124
ผลสืบเนื่องจากแนวพระดำริทางการศึกษาในหัวเมืองของสมเด็จพระ พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส	125
6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	144
อภิปรายผล	159
ข้อเสนอแนะ	166
 บรรณานุกรม	 168
ภาคผนวก	175
ประวัติผู้เขียน	180

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 1	แสดงหลักสูตรภาษาไทยของโรงเรียนมหามกุฏราชวิทยาลัย	28
ตารางที่ 2	แสดงรายชื่อผู้จัดการ รายชื่อครู จำนวนนักเรียนในมหามกุฏราชวิทยาลัย	30
ตารางที่ 3	แสดงรายชื่อ หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นกลาง หัวเมืองชั้นนอก และ หัวเมืองประเทศราช	36
ตารางที่ 4	แสดงจำนวนโรงเรียนหลวงในหัวเมืองระหว่าง พ.ศ. 2428-2434 ...	43
ตารางที่ 5	แสดงการแบ่งระดับชั้นประโยคต้นที่เรียนแบบเรียนหลวง	44
ตารางที่ 6	แสดงรายชื่อมณฑลที่จัดตั้งขึ้นก่อน พ.ศ. 2435-2440	49
ตารางที่ 7	แสดงจำนวนโรงเรียนมูลศึกษา และนักเรียนในมณฑลที่มีการจัดการศึกษา ใน พ.ศ. 2439-2440	56
ตารางที่ 8	แสดงลักษณะการปกครองแบบเทศาภิบาล	61
ตารางที่ 9	แสดงรายชื่อมณฑลเทศาภิบาล ก่อน พ.ศ. 2435-2449	65
ตารางที่ 10	แสดงรายชื่อมณฑล และ ผู้อำนวยการมณฑลที่จัดการศึกษาในสมัยสมเด็จพระ มหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พ.ศ. 2441-2445	73
ตารางที่ 11	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลอิสาน ในสมัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	75
ตารางที่ 12	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลบูรพา ในสมัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	76
ตารางที่ 13	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลนครราชสีมา ในสมัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	77
ตารางที่ 14	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลภูเก็ต ในสมัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	78

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 15	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลพิษณุโลก ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	79
ตารางที่ 16	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลปราจีน ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	80
ตารางที่ 17	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลราชบุรี ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	81
ตารางที่ 18	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลนครชัยศรี ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	82
ตารางที่ 19	แสดงรายชื่อโรงเรียน และ จำนวนนักเรียนในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	83
ตารางที่ 20	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลนครสวรรค์ ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	84
ตารางที่ 21	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลกรุงเก่า ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	85
ตารางที่ 22	แสดงรายชื่อโรงเรียน และ จำนวนนักเรียนในมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444 (ร.ศ. 117-120)	86

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 23	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลชุมพร ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ.2441-2444 (ร.ศ.117-120)	87
ตารางที่ 24	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลจันทบุรี ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ.2441-2444 (ร.ศ.117-120)	88
ตารางที่ 25	แสดงจำนวนโรงเรียนในมณฑลต่าง ๆ ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นเจ้ากระทรวงในกรมศึกษาหัวเมือง พ.ศ. 2441-2444	89
ตารางที่ 26	แสดงการจัดระดับของโรงเรียน ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส	91
ตารางที่ 27	แสดงประเภทของโรงเรียน และอัตราบำรุงโรงเรียนต่อปี ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส	92
ตารางที่ 28	แสดงรายวิชาที่เปิดสอนในโรงเรียนในมณฑลหัวเมือง ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส	97
ตารางที่ 29	แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับงบประมาณที่ใช้ในหัวเมือง ใน พ.ศ. 2441 และ 2442	99
ตารางที่ 30	แสดงรายนามเจ้าคณะที่จัดการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ.2445-2452	128
ตารางที่ 31	แสดงรายชื่อมณฑลที่ถูกรวมเป็น 3 คณะ ในปี พ.ศ.2458	129
ตารางที่ 32	แสดงรายชื่อข้าหลวงธรรมการในปี พ.ศ.2452	137
ตารางที่ 33	แสดงภาคการศึกษาในหัวเมืองมณฑล พ.ศ.2458	139
ตารางที่ 34	แสดงรายชื่อเมืองต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวง ในปี พ.ศ.2428-2435	176

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 35	แสดงรายชื่อโรงเรียนหลวงในหัวเมือง พ.ศ. 2428-2435	177
ตารางที่ 36	แสดงรายชื่อมณฑลเทศาภิบาล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	178
ตารางที่ 37	แสดงรายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลที่มีการจัดการศึกษา ใน ปี พ.ศ. 2439-2440	179